

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

Івангородський К. В. Етнічна історія східних слов'ян у сучасній історіографії (український, білоруський і російський дискурси) : монографія / К. В. Івангородський. – Черкаси : Вид. Ю. Чабаненко, 2018. – 422 с.

Історіографія етнічної історії східних слов'ян налічує сьогодні майже півтора десятки версій їхнього етногенезу. З одного боку, це зайвий раз підкреслює наукову значущість проблеми, але з іншого – свідчить про недостатність джерельного матеріалу, з яким працюють дослідники, прагнучи реконструювати етноісторичне минуле слов'янських старожитностей. Особливо помітною етноісторіографічна диференціація означеної тематики стала на сучасному етапі, зумовлена своєрідним ренесансом «нових» спільнот. Втім, окрім прориву в теоретично-методологічному плюралізмі та прагнення до конституювання національних імперативів минувшини, сучасні науковці опинилися в ситуації загрозливої самоізоляції на дослідницькому полі тих проблем, які виходять поза межі конкретної національної історіографічної ніші. Водночас ця ситуація ускладнюється й відомим рівнем теоретичної оснащеності сучасних східнослов'янських істориків, й подекуди банальним ігноруванням наукових здобутків один одного, що, зрозуміло, не є позитивним явищем.

З огляду на цю обставину, надзвичайно вчасним і актуальним видається запропоноване К. Івангородським етноісторіографічне дослідження, котре присвячене аналізу саме новітніх «східнослов'янських» історіографій етнічної минувшини спільнот східних слов'ян. На належному науковому рівні авторові вдалося компаративно підійти до досить розлогого і в хронологічному плані періоду історії й до надзвичайно різноманітного за жанровою наповненістю історіографічного матеріалу, присвяченого проблематиці реконструкції етнічної історії східних слов'ян. До позитивних моментів у рецензованій праці слід віднести вдалу структуру, до якої крім вступної та підсумкової частин, вміщені сім основних розділів, присвячених інтерпретації нинішнього рівня білоруської, російської й української історіографії, їхнього методологічного, теоретичного та джерелознавчого потенціалу.

Варто відзначити, що чимало уваги в книзі приділено базисному рівню цих новітніх дискурсів з проблеми, зокрема історіографічній рефлексії, точніше її слабкій присутності в них. Актуальним виглядає й препарування рівня застосування джерельних матеріалів сучасними дослідниками теми, що досить часто подається заледве не як ключова для всіх сучасних національних версій означених історіографій. Безумовно новаторським є й блок з'ясування методологічно-теоретичної притомності досліджуваних автором праць і зокрема пропонувананих у них когнітивних моделей. Не викликає сумнівів і важливість порівняльної методики, застосованої К. Івангородським щодо історіографічної верифікації основних

концепцій у царині східнослов'янського етногенезу, запропонованих за останні три десятиліття науковцями з уже різних національних дискурсів, але базованих на багато в чому усталених ще з радянських часів стереотипах, а подекуди й ідеологізованих конструкціях і міфах.

Доцільно погодитись із автором, що вагомою історіографічною проблемою є з'ясування того, наскільки трансформувалися у сучасній історичній науці України, Білорусі та Росії парадигмальні уявлення відносно «слов'янської» етнічної історії, котра до кінця 1980-х рр. назагал для них мала вигляд доволі гомогенного (і по суті декларативного) комплексу схем та ідеологем, а звідси – чи позбулися вони за три останні десятиліття насправді статусу «пострадянських»? У цій же площині заслуговують на увагу й такі аспекти стосовно окресленої проблематики, як конкретний приріст джерельного масиву (та, відповідно, нового історіографічного знання), визначення «точок дотику» та «векторів розходження», і чи зберігається для цих історіографій евристичний потенціал дослідницьких практик, скерований на етноісторичні реконструкції «східнослов'янського» минулого? Рецензована праця доволі переконливо демонструє досить розлогий спектр дослідницьких стратегій і практик відносно реконструкції давнього етнічного минулого як міфічного етносу «слов'ян», так і окремих східнослов'янських етнічних спільнот у межах сучасної історіографії. При цьому, незважаючи на значну кількість негативних факторів, пов'язаних із попередніми традиціями у цій царині (від романтичних поглядів на історичну суб'єктність етносів і архаїчного біологічно-лінгвістичного примродіалізму до ідеологічно заангажованих схем радянської історіографії), що через своєрідну консервативно-інерційну позицію пострадянських учених-гуманітаріїв дотепер багато в чому визначають парадигмальні уявлення відносно озвученої теми, все ж таки переосмислення останньої набуло сьогодні доволі переконливого звучання.

Доволі розлогий діапазон проблеми етнічної історії спільнот східних слов'ян домонгольської доби, аналізований до того ж у форматі синхронного студіювання трьох сучасних історіографічних традицій, не завадив авторові логічно та вмотивовано структурувати відповідний матеріал у монографії, що, на нашу думку, вдало відображає сформульовані дослідницькі мету та завдання. Вже у Вступі К. Івангородський окреслює основні параметри та «больові» точки, присутні в дискурсі студіювання етноісторичного минулого східних слов'ян у попередній історіографічній традиції, наголошуючи зокрема на чималому його політизованому вимірі, зумовленому багато в чому геополітичними потрясіннями впродовж ХХ ст. Не викликають принципів заперечень об'єкт і предмет дослідження, але водночас варто було би більш чітко сформулювати хронологічні межі, зокрема стосовно її нижнього рубежу, пов'язаного із багато в чому умовним «початком» так званого періоду «сучасності». Втім, це аж ніяк не применшує того, що рецензована праця, як не дивно з першого погляду, є першим в історичній науці комплексним історіографічним аналізом етнічної історії спільнот східних слов'ян у новітніх українському, білоруському та російському гуманітарних дискурсах.

Відрядно, що пропоноване дослідження базується на методологічному плюралізмі та широкому арсеналі дослідницьких методик, основними з-поміж яких стали компаративний аналіз і принцип міждисциплінарності. Водночас приваблює авторська позиція, спрямована на політично-ідеологічну нейтралізацію контексту, що властивий новітнім дискусіям з приводу «слов'янського етногенезу» в усіх трьох названих національних історіографічних традиціях. Не в останню чергу цьому сприяє доволі ґрунтовне окреслення К. Івангородським методологічних принципів і теоретичних засад студіювання згаданої проблематики, детально викладених у першому розділі монографії. Зокрема заслуговує на увагу погляд на специфіку методологічного дослідження феномену «сучасної історіографії», адже сьогодні по суті спостерігається процес формування нової

історіографічної культури, покликаної створити й новий образ історичної науки та по-новому інтерпретувати природу історичного пізнання. Пропоноване дослідження якраз добре унаочнює таку специфіку, зокрема засобом паралельного розгляду кількох історіографічних традицій відносно єдиної проблематики, але в динаміці їхнього розвитку. Переконаливо черкаський історик охарактеризував і труднощі теоретичного характеру етнологічного студіювання минулого, що дозволяє в іншому ракурсі оцінити й концептуальний вимір етноісторіографічного дослідження домодерних спільнот, які прийнято іменувати «східнослов'янськими».

Окремий розділ монографії присвячений встановленню історіографічної розробленості тематики, обраної для дослідження. В ньому, виходячи з принципу «включеного спостереження», з'ясовуються як рівні саморефлексії трьох сучасних історіографій у цьому сегменті пізнання, так і рецепція «сусідських» поглядів на проблему, що досліджується. Зрештою, саме такий «перехресний допит» дозволив автору дійти висновку, що, попри важливість і гостру дискусійність теми «походження слов'ян», вона дотепер так і не набула в межах української, білоруської чи російської історіографії ґрунтовної історіографічної рефлексії. Істотно погіршує відповідне враження й свідоме ігнорування дослідниками історіографічного аналізу проблеми не лише в межах «власних», але й «сусідніх» наукових традицій. Водночас, доцільно було також показати й загальні тенденції розвитку новітніх «східнослов'янських» історіографій у сучасну добу, зокрема особливості їхніх трансформацій в умовах «пострадянських» реалій.

Виходячи з того, що етнічна історія спільнот східних слов'ян може бути з'ясована тільки завдяки репрезентативній джерельній базі, К. Івангородський слушно відзначає, що в цьому сегменті сучасних пострадянських дискурсів також спостерігається чимало проблемних позицій. Приміром, білоруські вчені у своїх спробах реконструювати і загальний етногенез слов'ян, і формування східнослов'янських етнічних спільнот доволі поверхового підходять до аналізу джерелознавчого аспекту, що істотно знижує рівень наукової вартості та евристичних можливостей відповідних спроб. Натомість російські й українські дослідники, хоч і надають більшої уваги наявним джерелам з історії східних слов'ян, ця проблема й надалі залишається багато в чому штучно сконструйованою та схематизованою, якраз через недостатню репрезентативність джерельної бази. Ускладнює окреслену ситуацію й доволі слабка теоретична база емпіричних студіювань сучасними науковцями етнічної минувшини східних слов'ян, що також досить розлого аналізується черкаським фахівцем. Втім, обсяг відповідного аналізу міг бути дещо меншим, оскільки відповідний розділ (с. 138–205) дещо переобтяжений, як на нас, складними теоретичними та термінологічними конструкціями зі сфери етнологічної науки, хоча, звісно, пропорований підхід цілком виправданий.

Наступні три розділи монографії, що рецензується, присвячені безпосередньому з'ясуванню всієї палітри новітніх етноісторичних досліджень відносно етнічної історії спільнот східних слов'ян, запропорованих у сучасній історіографії. Особливо варто відзначити чи не перше у новітній українській історичній науці детальне фахове студіювання «сусідських» історіографій відносно спільної проблематики минулого. Насамперед, заслуговує на увагу розкриття особливостей сучасного історіографічного процесу в Білорусі, позаяк російська історична наука час від часу стає об'єктом дослідницьких зацікавлень із боку українських гуманітаріїв. Однак, і з погляду історичної науки Білорусі проведене К. Івангородським дослідження є цілковито новаторським, адже, крім «сусідської» рецепції історіографічного процесу в її межах, може стати в нагоді як для змістовнішого ознайомлення самими білоруськими фахівцями з новітніми параметрами осягнення слов'янської етноісторії, так і для налагодження міжнаціонального наукового діалогу відносно порушених проблем і в історіографічній, і в історичній, і в етнологічній, і в

решті полідисциплінарних площинах. Хотілося б, щоб і російські гуманітарії відкрили для себе після прочитання цієї книги нові грані щодо власної етноісторіографічної рефлексії, пов'язаної із ґрунтовним переосмисленням «слов'янського міфу».

Загалом, монографія К. Івангородського справляє позитивне враження, а охоплена автором надзвичайно складна та поліваріантна проблематика подається в коректній і виваженій формі, з ґрунтовним тлумаченням основних больових точок, з компетентним порівнянням у синхронній перспективі тенденцій і векторів розвитку трьох гуманітарних дискурсів на пострадянському просторі. Повною мірою це відображають і прикінцеві висновки до книги, позначені глибиною узагальнень, оригінальністю та історіографічною значущістю. Завдяки цьому, не важко переконатися, що проблематика «слов'янської» етнічної історії дотепер не втратила свого наукового (але, на жаль, й позанаукового) значення, а пропонує студію засвідчила надзвичайно розлогу палітру дослідницьких стратегій і практик відносно реконструкції давнього етнічного минулого як міфічного етносу «слов'ян», так і окремих етнічних спільнот, які «за звичкою» в історіографії іменують «східнослов'янськими». Відтак, сьогодні істотного переосмислення вимагають базові основи подібних дослідних практик – методологічні, теоретичні засади, а також полідисциплінарна методика верифікації наявних джерел та значно ґрунтовніше опрацювання етнологічних постулатів і фахової термінології. Відповідним дороговказом на цьому шляху може прислужитися якраз монографія К. Івангородського, історіографічний контекст якої змушує цілком по-іншому відтепер сприймати проблематику східнослов'янської етнічної історії.

Богдан Янишин (Київ)

Orcid ID: 0000-0003-0386-2530

DOI: 10.31651/2076-5908-2019-1-116-119

Спільна спадщина. Річ Посполита обох народів в польській і українській історичній думці XIX і XX ст.: колективна монографія / за редакцією Віталія Тельвака, Лідії Лазурко та Павла Серженги. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. –318 с.

Пильна увага істориків до феномену Речі Посполитої прикута ще з модерної доби. Її цивілізаційна спадщина представлена в історіографії неоднозначними, часто полярними та кон'юктурними оцінками. Знаково, що інтерес до річпосполитської минувшини не ослаб і понині. Це є закономірним передусім для сучасної політики пам'яті народів, які свого часу входили до її складу – польського, литовського, білоруського та українського. До того ж окремі спроби у деяких наукових та громадських колах повернутися до давно не актуальних історичних стереотипів підсилюють потребу об'єктивного переосмислення спадщини Речі Посполитої.

Тож природно, що така ситуація нині стимулює науковий інтерес до означеної проблеми. Своєрідним заклик до продовження і поглиблення наукових пошуків у цій царині вбачається колективна монографія за авторством українських і польських істориків «Спільна спадщина. Річ Посполита в польській та українській історичній думці XIX – XX ст.» за редакцією Віталія Тельвака, Лідії Лазурко та Павла Серженги. Вона акумулювала в собі підсумки наукових дискусій у межах Міжнародної наукової конференції з однойменною назвою, котра відбулася на базі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка 27–28 вересня 2018 р. Примітно, що колектив авторів